

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שט"ז, פר' האזינו תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

עדות בעל המחסן - חנות לחובתו

תשובה

נאמנות בעדות לחובתו

הגמרא במסכת בבא בתרא (מה: דנה במקרה שראובן גזל שדה משמעון ומכרה ללוי, ועתה יהודה מערער על בעלות השדה ואומר שהשדה בכלל שלו. הגמרא קובעת כי אין לקבל את עדותו של שמעון המעיד לטובת לוי, שכן חוששים שמא יותר נוח לשמעון לדון מול לוי הקונה מאשר מול יהודה, ולכן מעיד שמעון עבור לוי ולאחר מכן יוכל לעמוד עמו בדין ולהוציא ממנו את השדה, ולכן עדותו של שמעון נחשבת כ'נוגעת'.

אלא שהגמרא מקשה: וכי אם העיד שמעון במפורש שהשדה של לוי, היאך שייכת כאן נגיעה?

הרי לא יוכל אחר כך להוציא את השדה מלוי, מאחר שכבר הודה בעדותו שהשדה של לוי, וכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. על כך מתרצת הגמרא שהמקרה הנדון הוא ששמעון אינו מעיד במפורש שהשדה של לוי, אלא הוא מעיד שידוע שהשדה אינו של יהודה. במצב זה, אין עדותו נאמנת משום שהוא 'נוגע בעדותו', מחשש שמא נוח לו יותר להתדיין עם לוי ולפייק מעיד כנגד יהודה.

מקושיית הגמרא שהבינה תחילה כי מדובר ששמעון מעיד שהשדה של לוי, משמע שאילו אכן זו הייתה העדות, בעדות כזאת אין שמעון נחשב כ'נוגע', וזאת על אף שלדבריו השדה בכלל שלו, בכל זאת מצד עצם העדות אין מניעה שתתקבל. וכן פסקו

חיים-זאב וברוך-מרדכי, שני יזמים חרוצים, רכשו כל אחד בנפרד חנות בבניין מסוים, כשהייעוד הרשמי של השטח היה למחסנים. הם האמינו כי מצאו מציאה, הזדמנות להרחיב את עסקיהם או לאחסן סחורה בעלות נוחה. אלא שלאחר תקופה לא ארוכה, הגיעה לידיהם הודעה מטרידה: צו סגירה זמני מהעירייה. התברר כי כבר בעת המכירה היו בעיות משפטיות מהותיות הקשורות לנכס, שעלולות היו למנוע את השימוש בו כמחסנים.

חיים-זאב, שהרגיש מרומה, פנה לבית הדין ותבע את ועד הבית שמכר לו את השטח. לטענתו, הוא לא ידע דבר על הבעיות המשפטיות ולא היה רוכש את הנכס אילו ידע.

ועד הבית, מצידו, טען בתוקף כי הוא יידע את חיים-זאב מפורשות בעת המכירה שהמחיר מוזל בדיוק בגלל הבעיות המשפטיות הקיימות, ואף הזהיר שאולי בית המשפט יקפיד את השימוש בנכס. כדי לחזק את טענתו, הביא ועד הבית את ברוך-מרדכי כעד, שהעיד כי אכן, הדברים נאמרו להם (גם לחיים-זאב וגם לו עצמו) בבירור בעת הקנייה.

חיים-זאב, מופתע ונסער מהעדות, טען שברוך-מרדכי הינו 'נוגע בעדות' - כלומר, יש לו אינטרס אישי בעדותו, שכן גם הוא קנה מחסן מאותו ועד בית, וייתכן שהוא מנסה לרצות אותם או להגן על עסקה דומה שביצע.

אך ועד הבית השיב: "אדרבה. דווקא משום שברוך-מרדכי מעיד נגד נגיעתו שלו, כלומר, ייתכן ועדותו פוגעת גם בו, אין סיבה שלא להאמינו. עדות כזו, המנוגדת לאינטרס העד, נחשבת לאמינה במיוחד."

הרא"ש (שם) והטור (סימן לז סק"י). הנימוקי יוסף (בבא בתרא כג: מדה"ר), מוכיח מדברים אלו כי 'פסול נוגע בעדות' אינו זהה ל'פסול קרוב'. שכן, קרוב פסול מלהעיד לחלוטין, בין לזכות קרובו ובין לחובתו. אך מי שיש לו צד של נגיעה בעדות, כשר לעדותו כאשר הוא מעיד באופן שאינו מביא לו כל הנאה. נמצא כי כאשר אדם

נמצאנו למדים, כי נאמנותו של 'נוגע בעדות' המעיד לחובתו תלויה במחלוקת בין הפוסקים. דעת הלבוש והקצות החושן שפסול 'נוגע' נובע מכך שאדם קרוב אצל עצמו, וכידוע קרוב פסול לעדות בכל עניין, בין לזכות ובין לחובה. לעומת זאת, דעת הסמ"ע והש"ך, שפסול 'נוגע' אינו בשל קרבה, אלא בשל חשש שקר

מעיד לחובת עצמו, הרי שנגיעתו מסולקת ועדותו מתקבלת.

לעומת זאת, נשאל הרא"ש (כלל ו סימן כא) על ידי בנו אודות שנים מבני עיר שהעידו על אחד כי הוא פטור ממס, לכאורה עדותם זו היא לחובתם, שכן פטור של אחד פירושו הגדלת נטל המס לשאר. תשובת הרא"ש הייתה כי עדים מפורעי המס נחשבים 'בעלי דבר', ולכן אינם יכולים להעיד לא לזכות ולא לחובה. הרא"ש מנמק זאת בכך שאין חילוק במהות הפסול, והפסול הוא פסול לכל.

מתוך תשובת הרא"ש עולה, כי אדם 'נוגע בעדותו' נחשב כפסול לעדות באופן מוחלט, ואינו נאמן להעיד בשום עניין,

לא לזכות את עצמו ולא לחובתו, ושללא כמבואר בנימוקי יוסף.

פסול נוגע בעדות משום קרוב או מחשש שקר

להלכה, נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן לו סעיף א) כי כל עדות שיש לאדם הנאה בה, הוא פסול מלהעיד. הלבוש (שם סעיף א) לא מפרש את הסיבה שהוא פסול להעיד, מחשש שהוא משקר לטובתו אלא משום ש'אדם קרוב אצל עצמו'. ביאור דבריו הוא, שכיוון שהעדות נוגעת לאדם עצמו, הרי הוא מעיד למעשה עבור עצמו, וכידוע, התורה פסלה קרוב להעיד, ואם הפסול משום קורבה הרי ידוע שפסול קרוב חל בין לזכות ובין לחובה, והדברים עולים כמבואר בשו"ת הרא"ש שכתב לפסול הן לזכות והן לחובה.

הסמ"ע (סק"א) מביא את דברי ה'לבוש' ותמה עליהם, באומרו 'לא ידע מניין לו זה'. לדעת הסמ"ע, פשוט שהטעם לפסול 'נוגע' הוא מחשש שמא ישקר. הש"ך (סק"א) מוסיף ומחזק את דעת הסמ"ע, וכותב שהטעם לפסול 'נוגע' אינו משום קרבה עצמית כדברי ה'לבוש', אלא משום חשש שקר, ומביא לכך ראיה מדברי הרמ"א (שם סעיף יז) שפסק את דברי הרא"ש והטור שדייקו מהגמרא שכאשר הנגזל אינו מעיד רק שהשדה אינה של מערער אלא מעיד שהשדה שייכת לקונה הוא נאמן. והטעם לכך הוא שברגע שהנגזל מעיד שהשדה של אדם אחר, שוב לא יוכל עוד לטעון שהשדה שלו, וכך נסתלקה נגיעתו, הרי שכאשר העד מעיד לחובתו ואינו חשוד בשקר הוא נאמן, ומכאן שהטעם לפסול 'נוגע בעדות' הוא חשש שקר ולא פסול של 'קרוב'.

שיטת הפוסקים בדעת הרא"ש

הקצות החושן (סק"ט), בדיון על דברי רמ"א אלו, מביא את דברי הנימוקי יוסף שמהם הוכיח ש'נוגע' יכול להעיד לחובתו, ומביא מנגד את דברי הרא"ש הנזכרים בתשובתו, שחולק על כך. הקצות החושן (סק"א) מביא את דברי הר"י מיגאש (שם) שכתב בפירוש כדעת הלבוש שטעם פסול נוגע משום קרוב, ומסיים וקובע (סק"ט) כי 'נראה כדברי הרא"ש שנוגע פסול בכל גוונא'. לשיטתו, טעם פסול 'נוגע' אינו מחשש שקר, אלא משום שהוא כקרוב, ולכן הוא פסול בין לזכות ובין לחובה.

וכלפי מה שנפסק ע"פ הרא"ש עצמו והטור שהנגזל נאמן להעיד על שדה שהוא של אחר, מבאר הקצות החושן כי ברגע שהנגזל הודה שהשדה של אחר, הנגזל אינו קשור יותר לשדה, ותו ליכא דין קרוב בזה כלל, אבל כאשר בני העיר מעידים לפטור מן המס אחד מבני העיר, ועדות זו היא

לרעתם ולרעת שאר כל בני העיר שיצטרכו לשלם יותר מיסים, לא נסתלקה נגיעתם והם פסולים משום קרובים.

גם החזון איש (חושן משפט סימן ג סעיף יב) מביא את תשובת הרא"ש, אך טוען שאין ללמוד ממנה ראיה כוללת לפסול כל 'נוגע' המעיד לחובתו. זאת משום שיתכן שהסיפור שנדון ברא"ש שונה: כאשר בן עיר מעיד שחברו פטור ממס, הוא למעשה משית את חלקו של הפטור על שאר בני העיר. שהרי במקרה שאחד אינו משלם, שאר חבריו נאלצים להוסיף כנגד חלקו. נמצא שכל פורע מס מועיל לכל חבריו, וכל אחד כופה על חברו לשלם את חלקו כדי שלא יגרם לו נזק, בין אם מדובר במס ממשלתי שעלול לגרום קנסות, ובין אם מדובר בצרכי העיר שיחסרו. לכן, כאשר ראובן מעיד שפלוני פטור ממס, הוא מעיד על הוספה בחלקו של כל אחד ואחד, והוא עצמו נהפך ל'בעל דין' התובע מכל אחד את התוספת, שכן כולם משועבדים לו לשלם את חלקם. בסיפור הזה, העדות היא לעצמו ממש, וברור שיש לפסלו גם אם לכאורה אינו מרוויח באופן אישי מעדותו אלא אף מחויב יותר בחלקו. גם בשו"ת צמח צדק הקדמון (סימן לו) ובנתיבות המשפט (סק"א) דחו את הראיה משו"ת הרא"ש. וראה בחתם סופר (שו"ת חושן משפט סימן יג) שגם נוקט שדעת הרא"ש היא שנוגע כשר להעיד לחובתו.

נמצאנו למדים, כי נאמנותו של 'נוגע בעדות' המעיד לחובתו תלויה במחלוקת בין הפוסקים. דעת הלבוש והקצות החושן שפסול 'נוגע' נובע מכך ש'אדם קרוב אצל עצמו', וכידוע קרוב פסול לעדות בכל עניין, בין לזכות ובין לחובה. לעומת זאת, דעת הסמ"ע והש"ך, שפסול 'נוגע' אינו בשל קרבה, אלא בשל חשש שקר. לפי שיטה זו, כאשר העד מעיד לחובתו, אין חשש שישקר, ולכן הוא נאמן, וכן מוכחת דעת צמח צדק הקדמון. בתומים (סק"א) האריך בנידון וסיים

שלכך דין זה של עדות לחובתו במחלוקת שנויה, והוא ספק עצום בפוסקים, ולדינא צ"ע. בגליון רעק"א (שם) הפנה למהר"ם בן חביב בספרו עזרת נשים (סי' יז ס"ק ל) שהביא ראיות נוספות כדעת הסמ"ע והש"ך. וכך העלה בנתיבות המשפט (ביאורים וחיידושים סק"א) ובערוך השולחן (שם סעיף א) שיכול להעיד לחובתו, כי שוב אינו נוגע בדבר.

ובפתחי תשובה (סק"א) הביא משו"ת נאות דשא (סימן לח) שהאריך

לחלוק על הכרעת קצוה"ח, וכתב שלכן יש להסתפק לדינא האם יכול המוחזק לבוא בטענת קים לי כדעת הסוברים שפסול נוגע הוא גם לחובתו.

שמים וארץ בעדות לחובתם

ראיה מעניינת מצאנו לשיטות הסוברות שנוגע נאמן להעיד לחובתו. מובא בגמרא במסכת עבודה זרה (ג.), כי שמים וארץ אינם יכולים להעיד על ישראל שקיימו את התורה, שכן הם 'נוגעים' בעדותם, שהרי נאמר (ירמיה לג כה) 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת', כלומר, קיומם של שמים וארץ תלוי בקיום התורה, ולכן יש להם אינטרס אישי בקיום העדות.

מקשה על כך הגאון רבי שלמה קלוגר בספרו 'עבודת עבודה' (שם), שהרי מקרא מלא דיבר הכתוב (דברים לב א) 'האזינו השמים ואדברה', ורש"י (שם) מבאר על פי מדרש חז"ל, כי שמים וארץ יהיו עדים לדבר. ואמנם כן, צריך להבין כיצד ישמשו כעדים, והרי מבואר כאן שהם נוגעים.

ומיישב שיש לחלק: בנוגע ל'האזינו השמים', הזמין אותם משה רבנו להעיד לחובה. וכפי שמבאר רש"י, אם ישראל יאמרו שלא קיבלו את הברית מי יכחישם, לפיכך העיד בהם שמים וארץ כעדים, שהם קיימים לעולם. ומכיון שעדותם באה לחובתם של ישראל, הם נאמנים אף על פי שהם נוגעים בדבר, ושלא כדברי הלבוש הסבור שנוגע פסול להעיד גם לחובתו.

עדות לחובתו להלכה

מכל האמור עולה, כי להלכה נראה שאדם נוגע בעדותו נאמן להעיד במקום שבו נסתלקה נגיעתו. אף תשובת הרא"ש המהווה מקור לשיטות הפוסקים הסוברות ש'נוגע' פסול מחמת קורבה, לדברי ה'חזון איש' אין היא מכרחת שכל נוגע אינו נאמן להעיד לחובתו, כיון

שבסיפור שם מדובר באופן שהופך לבעל דין ממש. וכאמור, גם החתם סופר כתב במפורש שלדעת הרא"ש נוגע כשר להעיד לחובתו, ולכן נראה שברוך-מרדכי יהיה נאמן להעיד לחובתו, ובפרט שחיים זאב הוא שבא להוציא ממון מוועד הבית, והם יכולים לומר דקים להו כדעת רוב הפוסקים שנאמן להעיד לחובתו, אם כי יש לציין שמדובר בעד אחד בלבד.

